

ידי משה

בעיצומה של מלחמת עמלק אנו קוראים על הנס הנפלא שהתרחש בעקבות הרמת ידי של משה: "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגַבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגַבַר עַמְלֶק" (שמות, י"ז, יא).

לפתע, בשיא העצמה, מופיע פסוק תמוה:
"וַיְדִי מֹשֶׁה כַּבְּדִים וַיִּקְחוּ אֲבָן וַיִּשְׂמֻוּ תַחְתֵּי וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְּיָדָיו, מָזָה אֶחָד וּמָזָה אֶחָד, וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ"
(שם, י"ז, יב).

לשם מה מביאה התורה כאן פרט טכני הברור מאליו? הלא, כלשון אבן עזרא: "ידענו כי אין כוח באדם להרים ידיו יום שלם, ואפילו שעות מועטות"¹!
חז"ל במכילתא התייחסו לכך ואמרו: "בשביל שנתעצל במצווה ומינה אחר (=יהושע) תחתיו נתייקרו ידיו".

התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל² מצא אף הוא סיבה להעניש את משה בהכבדת ידיו: "וַיְדִי דְמֹשֶׁה הוּוּ וַיִּקְרִין מִן בְּגָלָל דְּעַכְבַּ קַרְבָּא לְמַחַר וְלֹא אֲזַדְרִזוּ בְּיוֹמָא הַהוּא לְפִוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל...". כלומר, כיוון שמשה אמר "מַחַר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה" ולא הזדרז לצאת למלחמה עוד באותו יום (ובכך עיכב את ישועת ישראל) - נענש בהכבדת ידיו.

המשותף לפירושים אלו הוא ראיית הכבדת הידיים כעונש³. לצד פירושי חז"ל, נראה לי שניתן להסביר את הכבדת הידיים גם בדרך אחרת, ולפיה הכבדת הידיים הנה דבר מהותי, שורשי ובסיסי; דבר בעל תוכן ומשמעות כשלעצמו ללא קשר לעונש כלשהו.
ראשית אציע שני פירושים אפשריים, ואחריהם אציע פירוש שלישי הנראה לי מהותי יותר בהבנת 'ידי משה'.

יסוד חשוב הוא בדברי חז"ל ואף בתנ"ך עצמו, שכדי לעורר נס מלמעלה צריך האדם לפעול ככל יכולתו מלמטה. דוגמה לכך ניתן לראות בזוהר (פרשת לך לך, אות יט): "תא חזי! מלה דלעילא לא איתער, עד דאיתער לתתא בקדמיתא... [בוא וראה: דבר מלמעלה

¹ אבן עזרא עצמו מסביר: "והנה הזכיר 'ידי משה כבדים' יותר משאר הזקנים, על כן לא היה יכול להרימם תמיד". דבריו מסבירים מהו החידוש בדברים אלו, אך עדיין תמוה לשם מה פרט זה נחוץ לנו.

² תרגום זה הוא כנראה תרגום ירושלמי - עיין בדברי חיד"א, שם הגדולים, מערכת ס; ועוד רבים.

³ פירוש נוסף של חז"ל מופיע בפסיקתא רבתי, י"ב, המסביר שידי משה רפו בגלל עוונותיהם של ישראל ברפידים, שאמרו: "היש ה' בקרבנו" (שמות, י"ז, ז). המשותף לכל המדרשים הוא ראותם את רפיון הידיים כעונש.

לא נתעורר, עד שנתעורר מלמטה בתחילה]. אף בתנ"ך מצאנו נסים שמתבקשת בהם 'השתתפות עצמית', כמו בנס השמן אצל אלישע (מלכ"ב, ד', א-ז), שבו נדרשת האישה להביא אסוך שמן ולמלא את הכדים בעצמה⁴.

אפשר שאף כאן רוצה התורה לבטא את המאמץ הנדרש מצד האדם. אין זו הכבדה מכוונת אלא תיאור מצב. תיאור שבה לבטא את עצמת איתערותא דלתתא הנדרשת מן האדם - "וידי משה כבדים" - בכדי שתבוא כנגדה איתערותא דלעילא.

פירוש נוסף אפשרי הוא על פי דברי הגמרא (בבלי תענית, יא, ע"א) השואלת: "וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישוב עליה?", ועונה שלפי שהציבור היו שרויין בצער אמר משה: "אף אני אהיה עמהם בצער".

ייתכן שאף הכבדת הידיים באה לבטא אופיו של מנהיג אמת. לא תמיד משתתף המנהיג בקרב עצמו; לעתים תפקידו חשוב יותר ב'מטה', בעורף. אולם, חלילה לו להרגיש בכך איזו הקלה - חייב הוא לחוות את צער הציבור. בין שעניינו כעת בתכנון המלחמה, ובין שהוא עוסק בנושא מנהלי או בתפילה - חייב הדבר להעשות במלוא העצמה והמאמץ.

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר

נעבור כעת לפירוש המהותי יותר בהבנת 'ידי משה'. תחילת הפרשייה בכותרת: "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים" (ח). סופה - בהבטחת הכרתת עמלק על ידי הקב"ה: "מִלְחָמָה לְה' בְּעֲמֶלֶק". מפתח חשוב להבנת הפרשייה הוא מילה מנחה המופיעה שבע פעמים - 'ידי'⁵.

ט	מָחָר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבֵעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדַי.
יא	וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מִשָּׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמֶלֶק.
ב	וַיְדִי מִשָּׁה כְּבָדִים....
	וְאֶהְרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְּיָדָיו, מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד וְהָיָה יָדָיו אֶמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ.
טז	וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כָּס יְהִי מִלְחָמָה לְה' בְּעֲמֶלֶק.

הידיים ממלאות, בלי ספק, תפקיד מרכזי במלחמה זו. הן אלה שלכאורה נוצחות את המלחמה: "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מִשָּׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמֶלֶק" (יא). המסתכל מן הצד עלול לטעות ולחשוב שיש בידיים עצמן כוחות סגוליים, וידי משה הן ידיים בעלות כוח על-אנושי. כיצד תימנע טעות זו?

⁴ אמנם עיין זוהר, לך לך, פח, ע"א; יתרו, פז, ע"ב; רד"ק, מלכ"ב, ד', א-ז, שפירשו באופן אחר את הצורך בהשתתפות האישה בנס.

⁵ עיין מ"ד קאסוטו, פירוש לספר שמות, ירושלים, תשמ"ח, עמוד 143, שהעיר בקצרה על מילה מנחה זו, והציע שהיא באה לרמוז למשמעות של מצבה.

"יָדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים" - זהו הפיתרון. למשה לא תהיה סייעתא דשמיא מיוחדת שתסייע בהנפת הידיים; להפך, הקושי האנושי שבהרמת הידיים יודגש ויובלט⁶. כעת לא יהיה מקום לטעות - ידיים אלו הן ידיים אנושיות! יסוד זה מובע על-ידי המילה המנחה. המילה **יד**, החוזרת שבע פעמים, מביאה את הקורא להתמקד בהבנת הידי' - לנסות ולהבין את הפלא שמצליחות הידיים לחולל. המוקד, הפעם האמצעית שבה מופיעה המילה **יד**, היא "יָדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים". זהו המרכז וזה היסוד המהווה כותרת לפעולת היד; זהו הדבר שיאיר באור נכון את פלא הידיים - אין הנס מתרחש בשל סגולת הידיים עצמן, שהרי הידיים "כבדים", היד הִנָּה אמצעי בלבד!

ה' נסי

היד הִנָּה אמצעי, אך מהו באמת הגורם לנס? מהו אותו יסוד שעליו משפיע האמצעי? תשובה לכך נותנת התורה באמצעות מבנה הפרשה. הפרשה מורכבת משני חלקים המקבילים זה לזה באופן כיאסטי:

ח-י	מלחמת ישראל בעמלק: "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל".
יא-יב	פעולת משה: "יָרִים מֹשֶׁה יָדָיו".
יג	מחיית עמלק בידי יהושע: "וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמֶלֶק...".
יד	המשך מחיית עמלק בידי ה': "וַיִּשִׁים בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מַחֵה אֶמְקָה אֶת זֵכֶר עֲמֶלֶק".
טו	פעולת משה: "וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ".
טז	מלחמת ה' בעמלק: "מִלְחָמָה לַה' בְּעֲמֶלֶק".

בחלק הראשון (ח-יג) מתוארות פעולות עם ישראל. אין שם ה' מופיע בחלק זה (למעט "מטה האלהים"). אופיו של חלק זה הוא מלחמת עם בעם - "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל" (ח).

בחלק השני (יד-טז) התמונה שונה. כאן מדובר על "מִלְחָמָה לַה' בְּעֲמֶלֶק" (טז). חלק זה שופך אור גם על החלק הראשון.

סופה של הפרשה מלמד על תחילתה. מחיית עמלק שהתחיל בה יהושע עתידה להימשך בידי הקב"ה, כפי שמתארת התורה מיד בפתיחת החלק השני: "וַיִּשִׁים בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מַחֵה אֶמְקָה אֶת זֵכֶר עֲמֶלֶק" (יד)⁷. הסיבה שבגינה עתיד הקב"ה להתערב

⁶ לפי הבנה זו ייתכן שהקב"ה הכביד במיוחד את ידי משה, כדי להדגיש דבר זה (ועיין עוד להלן בעניין הצרעת).

בעניין זה של נס ומאגיה, דן בהרחבה י' זקוביץ, על תפיסת הנס במקרא, תל-אביב, תשמ"ז, עמ' 60-68. הוא מתייחס לחשש התפיסה המאגית במקלות של יעקב, במטה של משה, במשענת של אלישע בסיפור השונמית, ועוד. הוא דן גם בדרכים שונות של פיתרון שאפשר למצוא בכתוב, אך אינו מעלה את הדרך שהצעת במאמר זה.

⁷ על דברים אלו אמר לי הר"י מודן, כי לדעתו, משה קיים את הצו "כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע" בעת שאמר לעם את מצוות מחיית עמלק הכתובה בסיום פרשת כי תצא (דברים, כ"ה, יט): "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים". לפי דברים אלו, ההבטחה "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

במלחמת ישראל בעמלק, מתבררת בסוף הפרשה: כִּי יָד עַל פֶּס יְהוָה מִלְחָמָה לְהוֹרֵת עַמְלֵק" (טז), וכדברי חז"ל: "כביכול, כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא השם שלם ולא הכיסא שלם" (פסיקתא רבתי, פי"ב)⁸.

במרכזו של החלק הראשון, בין הכותרת "וַיָּבֵא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל" (ח-ט), לבין תיאור ההריגה עצמו: "וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֶת עַמּוֹ" (יג) - מופיעה פעולת משה: "יָרִים מֹשֶׁה יָדָיו" (יא-יב).

וכך גם בחלק השני בסדר הפוך. בתווד, בין הכותרת של "מִלְחָמָה לְהוֹרֵת עַמְלֵק" (המופיעה בסוף הפרשה) לבין תיאור המחייבה עצמה: "מָחָה אֶמְחָה אֶת זֶכֶר עַמְלֵק" (יד) - מופיעה פעולת משה הנעשית בעקבות המחייבה: "וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נְסִי" (טו).

בא זה ולימד על זה. מהות פעולת משה בהרמת הידיים תִּלְמָד מפעולת משה המקבילה - בניית המזבח. בניית המזבח, אמצעי היא לעבודת ה'; אין המזבח פועל בעצמו אלא, כפי שמדגישה התורה "ה' נְסִי" (טו), לאמור: "הקדוש ברוך הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה', אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום, ה'" (רש"י, י"ז, טז). כך גם בהרמת הידיים; אין הידיים פועלות מעצמן, אלא אמצעי הן לעבודת ה'. "איזו היא עבודה שבלב? הווי אומר זו תפילה" (בבלי, תענית, ב, ע"א).

להתחיל מבראשית

כשנתור אחר היכרותנו הראשונה עם משה הנבחר למנהיג, נגלה דבר מעניין. במהלך הקדשת משה לתפקידו, הקב"ה נותן אותות למשה. פרשת האותות היא יחידה ספרותית בת שבעה פסוקים (ד', א-ט). משה מביע את חששו שהעם לא יאמין לו, ובתגובה לכך הקב"ה נותן לו שלושה אותות שמטרת כולם "למען יאמינו". המטרה חוזרת ונאמרת בכל אות ואות ובכך נוצר מבנה משולש. מבנה היחידה הוא:

		2		1	
	3	אות הצרעת	ו-ז	אות המטה	ב-ד
אם לא יאמינו -	ט		ח	למען יאמינו	ה
אות הדם	ט				

גם ביחידה זו המילה המנחה היא 'יד', המופיעה שמונה פעמים. שוב 'מבקשת' מאתנו המילה המנחה יד, לבקש אחר יסוד מרכזי בפרשה. מרכז

השמיים", המופיעה בפרשת בשלח, היא למעשה ציווי לעם ישראל שימחה את עמלק וימשיך בכך את התהליך שהחל בו יהושע. ואכמ"ל לענייננו.

הסיבה למלחמת ה' בעמלק מוזכרת בדברים (כ"ה, יח) בפסוק "ולא ירא אלהים", לפי פירוש רש"י ואחרים, שהפסוק מוסב על עמלק. המלחמה בעמלק מתקנת כביכול את כיסא ה', כנאמר בפסיקתא רבתי. יסוד זה מופיע במקומות נוספים בדברי חז"ל, עיין לדוגמה בבלי ברכות, נח, ע"ב.

האותות הוא הצרעת. מה באה הצרעת לסמל? נראה שתפקידה הוא כתפקיד "יְדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים". את יסוד האותות והנסים במצרים אמורה ללוות היד¹⁰. המתבונן במופתים, שמא יחשוב - ידי משה מכושפות הן? באה התורה ו'מכה' ידיים אלה בצרעת; והמתבונן מבחין מיד - ידיים אלה, ידי אנוש הן!

רמז זה רומזת התורה הן באותות הראשונים שמבצע משה (על ידי הצרעת) והן בנס עמלק שהוא הנס המסיים למעשה את היציאה ממצרים (על ידי הכבדת הידיים). יד זו, מדגישה התורה, עלולה להיות מצורעת, ויד זו תתקשה להיות מונפת לאורך זמן - אין זו יד אלוהית.

ורמז נוסף. את מערכת נסי מצרים (סוף פרשת בשלח) מסיימת התורה: "כִּי יָדַעְתָּ עַל כַּסֵּף הָיָה" - הזכרת יד ה'. גם בראשית דבריו הראשונים אל משה אומר ה': "וְשַׁלַּחְתִּי אֶת יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם - בְּכֹל נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ... (שמות, ג', כ). לאמור: יד ה' היא זו שהנחתה את ידי משה מראשית ועד אחרית.

אי אפשר לראות דברים אלו, מבלי לחוש בדברי חז"ל (ראש השנה, פ"ג, מ"ח):

"וְהִנֵּה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְנִבְרַח יִשְׂרָאֵל - וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברין, ואם לאו היו נופלין".

⁹ בדברי המפרשים באים כמה הסברים לאות הצרעת. המפורסם שבהם הוא המובא בשמות רבה, ג, יג, שלפי שדיבר משה לשון הרע על ישראל לקה בצרעת. ועיין עוד - ע' חכם, דעת מקרא, שמות, ירושלים, תשנ"א, עמוד סו.

¹⁰ דוגמות לפעולת היד יש בעשרות מקומות בפרשות אלו: "נטה את ידך על השמים" (טו, כב); "נטה ידך על ארץ מצרים" (י, יב); "ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך..." (י, כב); "ויט משה את ידו על היס" (י"ד, כז); ועוד רבים.